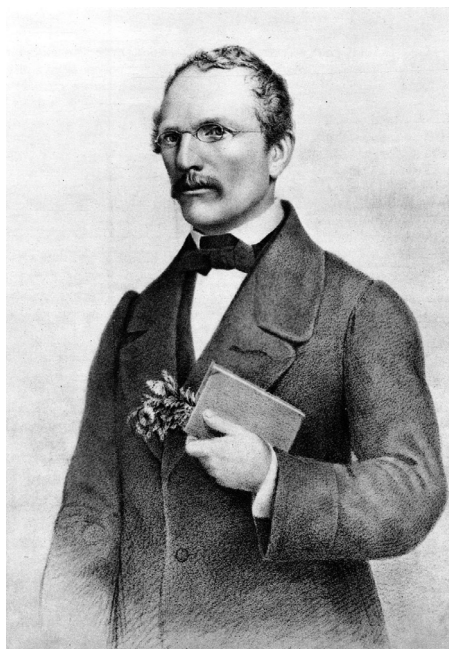

КАРЕЛ ЯРОМИР ЕРБЕН (Karel Jaromír Erben, 1811 – 1870) създава една от най-значимите литературни страници от историята на Чешкото възрождане, вдъхновена от любовта към народното творчество. И макар че тази пристрастеност особено към жанра на приказката е присъща въобще на неговите съвременници, Ербен заедно с Челаковски и Немцова са основната триада, върху която се гради не само фолклористиката като клон на славянската филология, но и моделът на фолклоризирания художествен дискурс. В продължение на четири творчески десетилетия Ербен работи всеотдайно за съхранение на културната памет и на закодираните в нея духовни ценности, като същевременно успява въз основа на фолклорния първообраз да конструира литературен език, разбиран от неговите съвременници като своеобразна проява на модерността. Без да манифестира отношение към Романтизма, който по това време е едностранно разбиран като естетико-философски израз на самотно страдащата душа, Ербен създава паралелен художествен свят, в който героите също страдат, но приемат своята съдба като изкупление за извършено от тях нравствено прегрешение. Това е основният идеен акцент не само в неговите приказки, но и в поезията му, събрана в единствената му стихосбирка – *Китка* (*Kytice*, 1853). С други думи, проблемите, които поставя Ербен, са съзвучни на романтичeskия екзистенциален универсализъм, но са решени посредством митологично-фолклорни архетипи, тъй като именно в тях е заложена мъдростта на познанието и жизнестойчивата енергия на колективния човешки опит.

Въпросът дали Ербен може да бъде отнесен към Романтизма, е дискутиран дълги години в чешките литературоведски среди. Своеобразен отглас на тази полемика е статията на Ян Мукаржовски¹ *Антиподи*, която включва в съпоста-

¹ Ян Мукаржовски е автор на студията *Антиподи* (*Protichůdci*, in: *Slovo a slovesnost* 2, 1936, N 1, s. 33 – 43), в която представя Маха и Ербен като изразители на две противоположни философско-естетически позиции, формирани в чешкия възрожденски кон-

вителин план К. Я. Ербен и К. Х. Маха въз основа на сходни мотиви в тяхната поезия, интерпретирани обаче по различен начин. Така например различно е разбирането на двамата чешки поети за отношението на творческата личност към културната традиция. За разлика от Маха, който в някои свои стихотворения ползва ритмиката и дори определени дискурсивни формули, познати от фолклорната лирическа песен, но единствено за да изрази светоусета на тоталния самотник, Ербен се интересува от етоса на фолклорния човек. С дълбока убеденост в съществуването на изначален нравствен ред, чиято устойчивост (дори понякога с цената на жертва) е манифестирана именно в традиционната култура, той равнополага езически вярвания и християнски нравствени максими, за да изведе универсалните закони на човешкото битие.

Българският читател има твърде оскъдна представа за тази част от творчеството на Ербен², който по своя разказвачески талант е съизмерим с приказници като Шарл Перо, Братя Грим и Андерсен. Единственото до този момент българско книжно издание (Карел Яромир Ербен. *Чешки приказки* (преводач от чешки: Веселина Геновска. София: Народна младеж, 1953) включва само шест приказки: *Трите косъма на дядо Всезнайко*, *Златокоска*, *Гърненце*, *вари*, *Жар-птица* и *Кума Лиса*, *Ирко с Козата* и *Дългия*, *Широкия* и *Острогледия*. Други две приказки – *Разумът и късметът* и *Кралят пор*, са публикувани в превод на Росина Кокудева и Кристина Неделчева в сп. „Славянски диалози“ (2010, кн. 10 – 11, с. 214 – 218), където е направено и кратко биографично представяне на автора. Оригиналът на предложената в следващите страници приказка *Ябълковата девойка* е по електронното издание (Erben, Karel Jaromír. *Jabloňová panna* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012), което е римейк на текста, включен в книжката с избрани приказки под съставителството на Ярослав Сайферт (*Kouzelná lucerna: výběr českých pohádek*. Uspořádal a úvodní báseň napsal Jaroslav Seifert, obrázky Karel Svoboda. 2. vyd. Praha: Národní gráfica, 1945). *Ябълковата девойка* е сред най-популярните приказки на Ербен – продължава да се преиздава, да се играе на сцена, има няколко анимационни версии, а през 2000 г. е филмирана (режисьор Милан Цислар).

текст. Разграничаването между тях Мукаржовски провежда по линия на следните опозиции: новаторство – традиционализъм, бунтарство – резигнация, индивидуалистичен субективизъм – колективистична ценностна система, монологичност – диалогичност, образна динамика, дематериализираща предметността у Маха, и предметна конкретика у Ербен, и пр.

² Стихосбирката на Ербен *Китка* е преведена от Атанас Звездинов („Славика-РМ“, 1994; Авангард Прима, 2011). Направено е и двуезично издание („Херон Прес ООД“, 2003).

ЯБЪЛКОВАТА ДЕВОЙКА

Живял някога един млад крал, който много обичал да ловува в гората. Веднъж още в ранни зори излязъл на лов и по пладне ожаднял, но наблизил нямало нито поток, нито кладенец. И както, напълно отчаян, дълго яздел из гората и се чудел как да утоли жаждата си, ненадейно се озовал до едно ябълково дърво, на което висели три хубави узрели ябълки. Едната им половина била аленочервена, а другата – жълта като восък, сякаш нарочно искали да бъдат забелязани. Още докато си мислел, че може да ги откъсне и с тях да утоли жаждата си, устата му се напълнила със слюнка. Откъснал той едната ябълка, извадил от джоба си нож и започнал да я разрязва. Но още щом я разполовил, от ябълката изскочила девойка. Кралят бил запленил от нея, понеже от глава до пети била гола-голеничка и толкова красива, колкото никога досега не бил виждал. И като изскочила, рекла:

– Вода! Вода!

Но още преди кралят да се опомни, тя мигом изчезнала като спукан сапунен мехур, та чак не могъл да повярва на очите си и си помислил, че само така му се е сторило. Тогава откъснал и втората ябълка, взел ножа и също я разрязал на две. От нея отново изскочила гола-голеничка девойка, както Бог я е създал, но много по-красива от първата. Кралят направо се прехласнал пред хубостта ѝ. Тя също извикала:

– Вода! Вода! Вода!

Но тъй като наблизил нямало вода, и тя като първата изчезнала на мига. Нажален, кралят си помислил: „Със сигурност и третата ябълка ще е като другите!“. Откъснал и нея, но я прибрал и решил, че ще я разреже, когато наблизил има вода.

Най-сетне стигнал до една много дълбока река с буйно течаща вода. Застанал на брега, извадил ябълката, разрязал я на две и мигом от нея изскочила девойка – още по-красива от първите две. Когато извикала „Вода! Вода!“, кралят бързо се навел над реката, напълнил шепата си с вода и я поръсил, за да не изчезне и тя. Но тъй като била гола-голеничка, девойката се смутила и помолила краля да ѝ даде пелерината си, за да се покрие. Щом успял да опази третата девойка, тя още повече му харесала и решил, че няма да може вече да живее без нея. Затова побързал да ѝ каже:

– Ако ми обещаеш, че ще се омъжиш за мен, ще ти дам пелерината си.

Като видяла, че няма друг избор, девойката му обещала, че ще се омъжи за него. Той веднага свалил пелерината си, подал ѝ я и казал:

– Почакай ме тук, докато се върна да те взема. Няма да се бавя.

Пъргаво се метнал на коня и препуснал с всичка сила към двореца си. Още щом стигнал, наредил да впрегнат карета с три двойки коне и бързо поел обратно към своята невеста.

Но нека го оставим да препуска по обратния път и да видим какво прави на брега на реката милата девойка. Докато седяла загърната в неговата пелерина и го чакала, изневиделица зад нея се появила една грозна старица, смъкнала пелерината от гърба ѝ и докато девойката се опомни, я бутнала в реката. Тя потънала във водата и от нея не останала и следа. Тогава старицата чевръсто свалила дрехите си, хвърлила ги в реката, наметнала се с пелерината и седнала на мястото, където преди седяла девойката. Когато кралят пристигнал, много се изплашил, че вместо красивата девойка заварил грозна старица. Но понеже знаел, че девойката не е обикновено създание и че бил дал дума да се ожени за нея, качил старицата в каретата и си помислил: „Сигурно сега само иска да ме изпита, а след сватбата отново ще се превърне в красива девойка“. Щом стигнали до двореца, наредил да устройат пищна сватба, а всички придворни започнали тайно да му се присмиват, че такъв млад и красив крал си взема за жена стара и уродлива бабичка, която бог знае откъде се е появила. Но на краля не му било до смях и със свито сърце продължавал да се надява, че след венчавката уродливата старица отново ще се превърне в красива девойка. На връщане от църквата кралят погледнал в очите вече законната си съпруга, но тя все така си оставала стара и грозна. Много се натъжил, но продължил да се надява и си помислил: „Сигурно все тъй иска да ме изпита, но след първата нощ дано отново се превърне в красива девойка“. В ранни зори на следващия ден отново погледнал съпругата си в очите – а тя била станала дори още по-грозна и по-сбръчкана от преди. Кралят много се разгневил и решил да нареди да я изгонят от двореца, ала после размислил и си казал: „Сигурно продължава да ме изпитва. Ще почакам, докато ми роди син“. Сърцето на краля още повече се свило, прибрал се в покоите си, заключил се и не искал никого да пусне при себе си. И както гледал умислен към градината, долетяла до прозореца му бяла гълъбица с червена човчица. Без да се бои, тя кацнала на ръката му, започнала да гука и да се гали в него, сякаш го познавала отпреди. Кралят също много ѝ се зарадвал, помилвал я, целунал я и я попитал:

– Защо си дошла, моя златна гълъбице?

А тя му отвърнала:

Гу-гууу! Гу-гууу!
 Истинската не е тук.
 Тя лежи в реката,
 от вълните бели е залята.
 Гу-гууу! Гу-гууу!

Това още повече натъжило краля и дори вече не искал да погледне своята старица, а когато тя го попитала защо е умислен, даже не ѝ отговорил. На следващия ден отново се затворил в покоите си и седнал угрижен до прозореца. Отново долетяла същата бяла гълъбица, кацнала на ръката му и започнала да се гали в него. Кралят пак ѝ се зарадвал, помилвал я, целунал я и я попитал защо е дошла. Тя отново му отвърнала:

Гу-гууу! Гу-гууу!
 Истинската не е тук.
 Тя лежи в реката,
 от вълните бели е залята.
 Гу-гууу! Гу-гууу!

Поведението на краля от предходния ден обаче се сторило подозрително на старицата и тя веднага си наумила, че трябва на всяка цена да разбере причината. И когато кралят отново се заключил в покоите си, тя тихо се приближила до вратата и надзърнала през ключалката. Така успяла да види гълъбицата и да чуе всичко, което тя му казала. Много се разгневила старицата и без да се бави, отърчала при кралския ловец и му казала:

– Една бяла гълъбица често прелита до прозореца на краля. Още днес искам да я застреляш и да ми я донесеш. Ако не го направиш, ще платиш с главата си.

Ловецът веднага отишъл в градината и щом гълъбицата литнала от кралския прозорец, я застрелял и тя паднала окървавена на земята. Взел я и я отнесъл на кралицата, а тя разкъсала гълъбицата на парчета, наредила да запалят пещта и я хвърлила вътре, та да стане на пепел.

– Така ти се пада, щом идваш да гукаш на краля! – казала старицата.

Но на земята, където била паднала гълъбицата, останали три капки кръв – мънички и червени като три мъниста. Те постепенно попили в земята и през нощта пуснали коренчета. На заранта, щом слънцето се показало, на мястото била израснала тъничка ябълкова фиданка. Тя започнала видимо да расте и когато слънцето се издигнало високо, вече била станала красиво ябълково дръвче. А когато слънцето започнало да залязва, на дръвчето вече били цъфнали три ябълкови цветчета – бели и аленочервени, които изпълвали с уханието си всичко наоколо. В крал-

ската градина работел един градинар. След смъртта на жена си той живеел сам със своята дъщеря, която обожавала цветята. Всеки ден на мръкване тя се разхождала с лейка и ги поливала, а всяка сутрин отивала да види колко цветя са разцъфнали и колко са увехнали. И когато привечер отново отишла да полее цветята и наближила ябълковото дръвче, учудила се на необикновения омаен аромат, който се разнасял от него. Вдигнала очи към дръвчето и като забелязала красивите червеникави цветове, подскочила от радост, но веднага се натъжила и казала:

– Жалко, че този прекрасен цвят няма никакъв плод да даде!

Есента вече наближавала и студеният вятър започвал да вее по стърнищата. На девойката ѝ станало мъчно за красивия ябълков цвят, откъснала го и го сложила на прозореца си, за да го запази възможно най-дълго.

На следващия ден станала много рано и отишла да работи в градината. Когато се върнала за малко в къщата, застинала на прага от почудата: леглото било оправено, стаичката била преметена, масата и столчетата били грижливо почистени, а на полицата и в скрина всичко било старателно подредено. При това не го била направила сама, а и никой не бил идвал през това време. Какво ли не ѝ минало през ума, къде ли не търсила, но напразно – от никого ни вест, ни кост. На следващата сутрин, когато отново се върнала от градината, всичко се повторило – къщата била оправена, измита, преметена и подредена. И пак не заварила никого, който би могъл да го е сторил. Решила, че трябва да разбере кой върши всичко това. Вечерта нарочно разхвърляла дрехите в скрина, свалила паниците и гърнетата от полицата и ги наслагала навсякъде из стаята, разляла вода върху масата и пода и навсякъде изпоцапала, за да има на следващия ден повече за чистене и оправяне. Сутринта взела лейката и се престорила, че отива в градината, но само заобиколила, промъкнала се през задната врата на къщата и надзърнала през ключалката на вратата към стаята си, за да види какво точно ще се случи. Ябълковият цвят до прозореца изведнъж се превърнал в прекрасна девойка – бяла като сняг и с алени бузки, но била съвсем гола. Тя веднага се заловила за работа: изтупала завивките и застлала с тях леглото, наредила паниците и гърнетата върху полицата, избърсала масата и столовете и докато била погълната от работа, вратата се отворила и в стаята влязла дъщерята на градинаря. Ябълковата девойка се изплашила и започнала да вика:

– Вода! Вода!

И както дъщерята на градинаря държала в ръце пълната лейка, без много да му мисли, поляла девойката от глава до пети. Тя ѝ благодарила от сърце и я помолила да ѝ даде някоя от нейните рокли, за да се

облече. Градинарската дъщеря ѝ дала рокля и веднага се втурнала към двореца, за да разкаже всичко на краля.

Когато чул всичко това, той скочил и като елен се спуснал към къщата на градинаря. Щом влязъл, веднага познал красивата девойка. Тя пък му разказала как старата магьосница я хвърлила в реката и измамила краля. Казала му също, че били три сестри, и трите – кралски дъщери, че тя е най-малката от тях и как един ден старицата ги омагьосала в гората, където кралят видял ябълковото дърво.

– Аз вече съм свободна – казала девойката, – но моите сестри ще трябва още дълго време да летят като бели гълъбици по света, докато магьосницата е жива.

В този миг през прозореца долетели две бели гълъбици, кацнали на раменете на сестра си, загукали и запърхали с крилца от радост, че сестра им е вече свободна. Тогава кралят много се разгневил, наредил да вържат старицата със здрави въжета, да запалят същата оная пещ, в която тя била изгорила бялата гълъбица, и да я хвърлят вътре, за да стане на пепел. В този миг белите гълъбици се превърнали в красиви девойки. Трите сестри се прегърнали и заплакали от радост, че са вече освободени от магията. Тогава кралят отново наредил да подготвят пищна сватба, но вече не бил със свито сърце, а се чувствал весел и щастлив със своята млада и красива съпруга. Заедно живели дълги години и ако вече не са умрели, със сигурност все още живеят някъде.

Какво станало с другите две девойки ли? Ами какво друго? Нали били красиви, при това кралски дъщери, омъжили се и живели щастливо.

Превод от чешки: **Борислав Борисов**